

Från kraftprov till systembejakande talmagi

Jubileer i antiken

Anne-Marie Leander Touati, Lovisa Brännstedt & Henrik Gerding

Abstract

This paper highlights and discusses the concept of the jubilee in Antiquity through a series of case studies. The ancient jubilee is defined as a temporally based, and often recurring, communal celebration, which encompasses longer time spans, from ten to a thousand years. The examples elaborated on by the present authors are: the Jewish Yovel, the Egyptian Heb-Sed and the Roman *decennalia* (Leander Touati); the Augustan secular games (Brännstedt); and the celebration of the founding of Rome (Gerding). With one noticeable exception, the Augustan secular games, the sources rarely give us a complete and detailed picture of the celebrations. Still a number of common characteristic traits can be outlined: utopian ideas, unification, ceremonial display, celebration of power and prosperity and the confirmation of social and political structures.

Inledning

Med den här texten vill vi närma oss orsaker till och idéer bakom jubileumsfirande i den förkristna Medelhavs världen. I vårt arbete med de antika källorna är ambitionen inte bara att sätta sökljus på det långt förgångna, utan också att öppna för ett samtal mellan det och skeenden i vår egen samtid. Tanken med att föra fram de värderingar som fick sitt uttryck i dåtidens firande är att arbetet, förutom att levandegöra, också ger verktyg för att nå ökad förståelse av vår egen samtids lust till jubileer. Våra texter vill också spegla perspektiv som är aktuella i dagens antikforskning. Det saknas inte goda syntetiska essäer om jubileumsfirandets historia av svenska antikforskare (Wifstrand 1965; Östenberg 1999), men här vill vi istället för att ge övergripande kronologisk förklaring av utveckling och övertagande ge oss in på punktfördjupningar med fokus satt på aktörskap (agens), utförande, såsom rekonstruktion av ritual, och källkritisk reflexion kring ett samhälles bruk av rit och av kontextualiserad och tillrättalagd tideräkning.

Anne-Marie Leander Touati, Lovisa Brännstedt och Henrik Gerding är verksamma vid Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet.

E-post: anne-marie.leander_touati@klass.lu.se; lovisa.brannstedt@klass.lu.se; henrik.gerding@klass.lu.se

En första övergripande iakttagelse, som faller sig naturlig utifrån den kunskapsbas som är vår – ämnet Antikens kultur och samhällslivs inriktning på det antika Roms och Greklands kulturer – är att det har funnits gott om jubileer, men att de lyser med sin frånvaro under de grekiska stadsstaternas formativa skeenden, under det vi kallar arkaisk och klassisk period. Det är inte förrän grekiska kungadömen med territoriella anspråk har konsoliderats i det östra Medelhavsområdet, i efterföljd till Alexander den Stores kortfristiga imperium, som vi hittar jubileumsfirande greker, och då gäller det framförallt i Egypten och övertagen faraonsk tradition och rit. Under det romerska imperiet däremot blir exemplen många. Faktum är att det verkar som om jubileumsfirande i den gamla världen gärna gick hand i hand med förekomsten av en statsförvaltande apparat med omfattande maktanspråk, viss ålder och klar ambition att även framgent säkra kollektivets sammanhållning och styrets duglighet.

Det var inte så att den gamla grekiska världen inte hade regelbundet återkommande fester. Överallt gjordes markering av tidens gång, månaden, året, eller det större fyraåriga olympiska året, firat med religiös rit, gemensamt ätande, publika spel och processioner. De många lokala festerna, liksom de panhellenska, var norm, något givet och föreskrivet. Genom de religiösa festerna tänktes förbundet med gudarna och i förlängningen det mänskliga samhällets fortbestånd upprätthållas. Även om det vi här vill definiera som jubileumsfirande är besläktat, är det ändå annorlunda. Firandet sker med längre intervall och siktar mer direkt mot det rent mänskliga. Det som söks i jubileet är inte den kosmiska ordningens årliga återställande utan samhällelig identitet regenererad och vidareförd över generationsskiften.

Ordet, i sitt etymologiska och semantiska ursprung, beskriver markeringen av en ny era, kungjord genom blåsande i basun, eller mer exakt ett vädurshorn, *schōfar iōbēl* (Wifstrand 1965: 35), med innebörd av återinstallerande av ursprungligt samhällskontrakt. Denna kontinuitetstanke är mer i samklang med en cyklisk tidsuppfattning än med tro på utveckling. Ändå rymmer den ytterligare ett innehåll som ofta ligger i jubileumsfirande, nämligen att den nya eran som jubileet startar skall innebära något bättre. Uppfattningen att människan har funnits under flera tidsåldrar hittar vi hos Hesiodos, den grekiska mytologins, vid sidan av Homeros, första store poetiske uttolkare. I poemet *Verk och dagar* förklarar han inledningsvis orsakerna bakom människans tunga lott och ger luft åt en kulturpessimism som troligen är äldre än den grekiska värld han själv tillhörde (West 1997). En serie tidsåldrar har avlöst varandra: guld-, silver-, kopparåldern och hjältarnas era, som till sist mynnar ut i den hemiska järnåldern, poetens egen tid, där allt är strid, orättvisa och lidande. Men redan i andra versraden i beskrivningen av järnåldern skymtar en öppning: ”O varför föll på min lott att leva i denna den femte åldern? O att jag dött före den eller tillhört den nästa” (Hesiodos, *Verk och dagar* 174–175). Det är klart att något

nytt och bättre skall komma, men ovisst är om poeten bara menade en bättre variant av järnåldern (215–235) eller en reell återkomst av guldåldern.

Hesiodos berömmelse förklarar säkert varför myten om tidsåldrarna levde vidare. Omkring ett halvt årtusende senare dyker den upp igen i lovpriset av den romerska statens omvälvning till autokrati och kejsardöme. Ovidius skapelseberättelse i det inledande kapitlet i *Metamorfoser* innehåller en utförlig travesti av berättelsen om den mänskligt regisserade världens gradvisa nedgång, över metallåldrarna till syndafloden, och avslutas med Caesars apoteos och Augustus succession, löftet om en ny era. Ännu mer oomtvistligt klar i sitt uttryck för samtids- och framtidstro var Vergilius i sitt bara obetydligt äldre diktverk *Aeneiden*. Här förutspår Aeneas guldålderns återkomst (Vergilius, *Aeneiden* 6.792). Begreppet *aurea aetate* eller *aureum saeculum* för att beteckna den av Augustus inledda eran återkommer i Vergilius herdediktning och i tidens nyskapade bildspråk som präglar både den statligt och privat bekostade konstproduktionen (Zanker 1990: 167–192, 263–284, 335–339). Som termen *aureum saeculum*, guldseklet, anger tog det hela, både det statligt styrda programmet och den privata lojalitetsförklaringen, sin början i ett storlaget upplagt jubileum, mer i detalj beskrivet i det följande. Om den nya tiden blev en guldålder eller inte är en debatt som har förts av historiker alltsedan slutet av det utpekade seklet fram till idag. Men att förhoppningen fanns är utom tvivel. Den för oss tillbaks till det firande som gett upphov till ordet jubileum och till jubileets utopiska rötter.

Samhällskontraktet – Judisk och grekisk tradition

Ur-jubileet, om man så vill, det hebreiska *Yovel* finns beskrivet i Tredje Moseboken (vars översättning till latin på 400-talet e.Kr. kom att medföra att termen överfördes och spreds till många moderna språk) och kommenterat i Talmud (Jacobs 1995). Firandet av *Yovel* avslutade en 49-årscykel och bygger på sjutalet i den bibliska skapelseberättelsen. Jahve skapade världen på sex dagar och vilade på den sjunde, sabbaten. Sjutalet fick därför styra vila i mänsklig verksamhet också. Vidare blev vart sjunde år sabbatsår, då jorden skulle ligga i träda och skulder lösas – eller efterskänkas. Vart sju gånger sjunde år firades jubelåret. Då fick inget jordbruk utföras, jordinnehav skulle återgå till ursprungliga ägare, skulder avskaffas och träldom upphävas.

Det judiska jubileet speglar en tid när rättvisa i förhållandet till egendom och relationer mellan människor upplevdes som brännande samhällsfrågor. Liknande upplevelsen och försök att motverka rättslig osäkerhet beskrivs i den grekiska traditionen. Hesiodos diktverk var fött ur ett orättvist arvskitte, satt både i ett kosmiskt och samhälleligt sammanhang av poeten innan hans text förvandlas till förmaningar riktade till sin svekfulle bror och därifrån omvandlas till bondepraktika. Det tidiga grekiska skriftsamhälle som han

tillhörde karakteriseras av bredden i det man valde att nedteckna (Thomas 1992: 56–73; Vlassopoulos 2013: 30–31, 168–170, 180–186). I traditionen av det politiska författarskap som den här textualiseringsivern födde hittar vi också exempel på motåtgärder med liknande ambition som det judiska jubileumsårets egendoms- och statuskorrigering. Athens första ”konstitution” upprättades av den halvt legendariske laggivaren Solon under tidigt 500-tal f.Kr. (alltså knappt mer än en generation efter den samtid som brukar tillskrivas Hesiodos). Här begränsades bland annat rätten till omfattande enskilda landinnehav (Aristoteles, *Politiken*, 2.1266b.1–20), skuldslaveri förbjöds och athenare som tvingats i slaveri skulle frigges (Aristoteles, *Om athenarnas statsförfattning* 6). Samstämmigheten i innehåll i Yovel-firandet och Solons lagar vittnar om en vilja att säkra en samhällskropp av fria och egendomsbe-suttna män.

Den judiska traditionen vill gärna se det första Yovel-firandet betydligt äldre än det protohistoriska, grekiska samhällsdilemmat. Det första jubelåret tänktes ha firats 49 år efter människans skapelse, men den vise Rabbi Mamonides, verksam i Spanien och Egypten under 1100-talet e.Kr., närmade sig ursprungsfrågan mer rationellt och lät sin Yovel-kronologi starta 50 år efter Israels första domares, Joshuas, död. Då, 50 år sedan återkomsten till Israel efter uttåget ur Egypten, fanns land att äga och att rättvist återfördela. Hans uträkning gav en absolut datering till år 2533 Anno Mundi (efter skapelsen), motsvarande ungefär 1300-talet f.Kr. (Lyle 2012: 305), alltså betydligt tidigare än den grekiska analogin. Men det som intresserar oss här är inte korrigering av kronologi efter historisk kontextualisering utan att poängtera den höga ambitionen, det utopiska innehållet som en viktig beståndsdel i jubileets natur.

Enligt historikern Herodotos, som kommenterar Solon, får vi veta att de nya lagarna var tänkta att gälla under en tioårsperiod (Herodotos 1.29). Tanken var att upprättandet av en bättre ordning då skulle vara uppnådd, men redan efter fyra år havererade projektet – och mest påtagligt så i fråga om det politiska ledarskapet och skuldavskrivningen (Aristoteles, *Om athenarnas statsförfattning* 13). Det utopiska innehållet i den judiska jubileumstraditionen var inte lättare att realisera. Redan i talmudisk tid hittades vägar att kringgå problemet med skuldavskrivning genom en procedur som gjorde genomförandet till en skenhandling, starkt begränsad till att bara omfatta själva procedurens tid. Omfördelning av jord har inte heller varit enkel att åstadkomma, säkert inte då och heller inte senare: i diaspora fanns ingen jord att fördela och för den moderna staten Israel är tankar kring jordägande sprängstoff. Men Yovel lever än, om än omformad till sitt innehåll (Jacobs 1995), och ursprungstanken orsakar livlig diskussion, både med politiska och vetenskapliga förtecken. Den låter sig också stolt omtolkas som ett uttryck för tidig, för att inte säga ursprunglig insikt i en hållbarhetsproblematik, eller som saken formulerats för en sida på nätet: ”The Sabbatical Year and Jubilee Year provided for a period of both social

and ecological recovery” (<http://www.myjewishlearning.com/article/sabbatical-year-shemitah-and-jubilee-year-yovel/>, 2017-06-20).

Härskarkraft – Egyptiska och romerska jubileer

Omsorg om att stärka samhällsunderlaget kännetecknar däremot inte det äldsta dokumenterade jubileet i den gamla världen, den egyptiska Heb-Sed-festen. Istället ges all uppmärksamhet åt härskaren. Sed-hieroglyfen som betecknar ceremonin har hittats på föremål som kan dateras så tidigt som till farao Adjibs tid (Murnane 1981: 374), kring 2900 f.Kr. I bildkonsten menar somliga att man kan hitta avbildningar av den centrala jubileumsriten ännu tidigare. Festens livslängd är också exceptionell. Den firades ända fram till den romerska erövringen av Egypten år 31 f.Kr., alltså även genom den period då en make-donsk dynasti, ptolemeerna, i Alexander den stores efterföljd styrde landet. Vid sidan av bildkonsten gör den egyptiska textualiseringens fokus på härskarlistor och krönikor det möjligt att följa en serie berömda faraoner och att datera deras Heb-Sed-firande.

Även om det idag är konsensus i vetenskapen att tala om Heb-Sed-jubileet kallades festen naturligtvis inte så då det begav sig. I grekisk översättning från ptolemeisk tid kallas den Trettioårsfesten. Som man kan förstå av det namnet är det definitionsmässigt fråga om ett jubileum. Idealt skulle det firas trettio år efter faraos makttillträde, första gången, och därefter följas upp vart tredje år eller med annan period, om man så hellre ville. Både förstagångs- och senare firanden tänktes också möjliga att genomföra hinsides graven.

Men Sed-festen var mer än bara ett jubileum. Riten syftade till förnyelse av kunglig kraft och vitalisering av styret. Kungamakten var den viktigaste institutionen i Egypten och Heb-Sed-jubileet ses i modern forskning tillsammans med kröningen som de riter som säkrade den teoretiska formuleringen av kungens status, hans gudomlighet (Lloyd 2014: 1–4). Kungen blev gudomlig genom kröningen, och genom kraftprovet som utfördes under trettioårsjubileet bekräftades och förnyades hans status. Som ofta med riter som var återkommande och kända av alla finns i det här fallet ingen enskild, fullständig beskrivning av vad som föregick under riten eller hur olika del-ageranden tolkades. Istället får jubileet rekonstrueras med hjälp av varandra kompletterande källor: texter, bildmonument och specialdesignad arkitektur (Frankfort 1948: 79–88).

Klart är att Heb-Sed-festens ceremonier avlöste varandra över flera dagar på en väl vald plats, inom den jubilerande faraons tilltänkta gravtempelområde, eller senare, i anslutning till ett gudatempel. Den krävde kostbar iscensättning, bäst exemplifierad av arkitekturen i farao Djosers tempelområde i nekropolen i Saqqara, intill Memphis, huvudstad i Gamla Riket. I direkt anslutning till Djosers berömda trappstegspyramid ligger en stor muromgärdad gård som på var sin långsida har en serie paviljonger eller mindre helgedomar, resta i rad intill

varandra (Bild 1). De var tänkta som uppehållsplatser för alla de gudomligheter som skulle övervara ceremonin och vars bilder därför fördes dit i båtar på Nilen från hela Egypten och de kultplatser där de normalt dyrkades. För ceremonin var inte bara till för att framhäva kungen som gud utan också hans kraft att styra och ena hela landet i samverkan med dess många lokala gudar. På gården, eller i andra liknande komplex i det intilliggande palatset, finns ett podium som var platsen för den dubbla tronen som också symboliserade faraos herravälde över både Övre och Nedre Egypten. Till tronen styrdes delegationer för att försäkra sin lojalitet. Palatset i anslutning till gården tjänade både som omklädningsrum åt jubilarerna – för olika delar av ceremonin krävde olika dräkter – och bostad så länge som jubileet varade. Det kunde innehålla tron-, sov- och badrum.

Efter färdigställandet av den arkitektoniska ramen följde reningsriter, fem dagars fackel-illuminering av det nybyggda. Sedan följde de båtburna gudarnas ankomst med sina följen av höga dignitärer. Jubilarerna och hans uppvaktning mötte de mest betydelsefulla av dem vid flodhamnen. Troligen hade enklare undersåtar möjlighet att vara med under den här delen av ceremonin och se processionen innan den gjorde sitt intåg på det egentliga jubileumsområdet. Där inne var sällskapet säkert mycket mer exklusivt. Ålderdomliga äretitlar delades ut. Gåvor gavs till gudarna som hade förts till sina provisoriska jubileumspaviljonger där det var kungens uppgift att besöka dem. Sådana besök och processioner fortsatte sedan under ytterligare tre dagar. Jubileumsriten, kungens kraftprov, bestod i att i snabbt tempo (språngmarsch eller ”dans”) röra sig över jubileumsgården och mellan de olika helgedomarna i en rit som symboliserade faraos herravälde över hela Egypten, samtidigt som det gav prov på hans fysiska styrka. Kungen, klädd i en kort kilt med en oxsvans baktill (Svansens fest var ett annat namn på Heb-Sed-jubileet), upprepade rörelsen två gånger, en gång med Övre och Nedre Egyptens regalier i form av olika kronor. Till sist utropades kungens makt av två sångare som stod på var sin sida om

Bild 1. Heb-Sed-gården i anslutning till Djosers pyramid. Lägg märke till podiet och till paviljongerna menade för de tillresta gudarna. Saqqara ca. 2700 f.Kr. Foto: Sebi, Wikimedia commons.

honom. Gruppen vände sig så att utropet, repeterat fyra gånger, kunde göras mot vart och ett av de fyra väderstrecken. Sedan dubblerades innehållet i riten av att farao sköt fyra pilar, en i varje väderstreck. Kraft, ”nyladdning”, lojalitet och enighet var centrala tankar i ceremonin.

I Rom, under kejsardömet, alltså från tiden strax före vår tideräkning och några sekel vidare, firades också jubileer räknade i period från makttillträde: *Decennalia* efter tio års styre, *Vicennalia* efter tjugo, och så vidare, även om det sällan blev mer. Bristfälligt bevarad historieskrivning gör att kejsartidens historia, särskilt efter år 100, är ett dåligt utgångsläge. Tidens historiker, Cassius Dio är bara fragmentariskt bevarad, och mer i sentida sammandrag, epitom, än i egen text. Men, han intresserade sig för decennialier.

I sin framställning om hur firandet uppstod ger Dio oss insyn i aktörskap som klart visar hur det romerska härskarjubileet skilde sig från det egyptiska. Ursprunget låg i ett konstitutionsgrundande möte i den romerska senaten år 27 f.Kr. Där erbjöds den segerrike Octavianus/Augustus oinskränkt makt över staten, under obegränsad tid. Han avböjde men accepterade att axla uppdraget för en 10-årsperiod – som sedan naturligtvis förnyades med acklamation av folket (Cassius Dio 53.16.3), period efter period (Augustus levde länge). Det var ur den acklamationen som decennialiet föddes. Senare kejsare fortsatte att söka acklamationen, trots att de hade tillsatts från början med absolut makt, imperium, på livstid. Firandet genomfördes i Rom, i Italiens städer och i rikets provinser. Initiativet till hyllningen kunde ses som de lokala städernas styresmäns och folkets sak.

Decennialiefirandet var alltså inte till för att förnya maktanspråk så mycket som för folkets, senatens och inte minst arméns bekräftelse av det innevarande. Firandet organiserades som ett tack till gudarna för den gångna perioden och förbön för den nästa. I sammanhanget gavs löften, *vota*, för att ytterligare förmä gudarna att ge sitt stöd för kejsarens välgång och hälsa. Det här var alltså ett jubileum som till sin natur var en lojalitetsförklaring till kejsaren mer än något annat. Men även om det initiala aktörskapet låg hos andra än jubilaren förväntades denne visa sitt gillande genom frikostighet.

I Dios författarskap finns bara ett *decennialium* beskrivet i någon längd. Det är Septimius Severus romerska decennialiefirande av år 202 e.Kr., där Dio själv deltog. Den komprimerade texten (epitom) sätter helt fokus på kejsarens makalösa frikostighet. Tio guldmynt delades ut till alla Roms medborgare som normalt var berättigade till statligt finansierad sädesranson (alltså alla Roms egendomslösa) och till alla i den kejsarliga livvakten (Cassius Dio 76/77.1.1-5). Uträkning gjord i modern forskning baserad på den totalsumma Dio anger uppskattar förmånstagarnas antal till 200 000 (Chastagnol 1984: 114). Vidare får vi veta att hela rådsaristokratin, den grupp till vilken Dio själv hörde, bjöds till bankett i det kejsarliga palatset. Dessutom avhölls spel på Cirkus under sju dagar i vilka 700 djur dödades.

Den kejserliga frikostigheten och dess jubileumsutmyntningar har gjort decennaliet till ett numismatiskt forskningsfält (Chastagnol 1984). Serier som genom myntinskrift och en speciell bildvärld säkert kan kopplas till decennalier började år 147 e.Kr. under Antoninus Pius. De följdes av många fler. Under Septimius Severus ändrades seden att mynta jubileumsserier som minnesmedaljer *efter* jubileet till att istället läggas *inför* jubileet, för att tjäna som medel i frikostighetsuppvisningen. Den nyslagna myntmängden var inte längre en retroaktiv påminnelse om ett lyckat styre och en lojalitetsförklaring utan snarare lojalitetens direktkopplade pris. Denna förändring, som blev regel, markerar säkert en vilja från kejsarens sida att göra aktörskapet över festen till sitt. Storslagenheten hos Septimius Severus jubileum förstärktes av att man tog tillfället i akt att samtidigt fira andra riktigt stora begivenheter, som Septimius Severus triumf efter segrar vunna mot partherna, och sonen Caracallas bröllop. Spelen knutna till det kejserliga bröllopet bekostades av kejsaren och svärfadern gemensamt.

Detaljerad kunskap om rit och utförande nämns däremot inte i Dios text. En annan samtida, Herodianus, ägnar två rader i sin *Historia* åt Septimius Severus fest (Herodianus 3.10.1–2). Trots den kortfattade behandlingen är hans omnämnande mer balanserat än Dios. Penningutdelningen och spelen omtalas förvisso, men här nämns också religiösa ceremonier och offer. Decennaliet måste ha innehållit både tacksägelse och nya högtidliga löften, *vota*, inför den kommande 10-årsperioden. Något närmare den delen av jubileumsceremonin kan vi komma med hjälp av den så kallade Decennalia-basen, en fyrsidig, monumental kolonnbas med inskrift på en sida och bildframställningar på de övriga

Bild 2. Decennalia-basen på Forum Romanum. Snedperspektivet tillåter att vi ser både offerprocessonen och offerritualen med kejsaren i centrum. Rom 303 e.Kr. Fotokälla: Alchetron.

tre. Basen är en av fem, resta år 303 e.Kr. på Forum Romanum för att bära ärekolonner avsedda som minnesmärken över tioårsfirandet av ett nytt kollegialt statsstyre infört av kejsar Diocletianus år 293. Tetrarkin innebar att kejsarmakten delades av fyra utövare.

Den sida av basen som var vänd mot den heliga vägen upp mot Kapitolium visar texten CAESARUM DECENNALIA FELICITER, inskriven på en sköld som hålls upp av två segergudinnor. Fortsätter man runt i högervarv möts man av bilden av en traditionell romersk offerprocession. En oxe, en bagge och ett svin förs fram av tre offertjänare. Tillbaka till vägen, men nu i vänstervarv runt basen, kan man följa en procession av senatorer dubblerade i bakgrunden av soldater som bär fram militärstandar. Riktningen är mot den sida som är dold från vägen men som vetter in mot Forum. Där avbildas en offerscen. Kejsaren har huvudrollen som den som utför offret. Även om bildstormare har förstört ansiktet vågar vi sluta oss till att det är Diocletianus som har avbildats här, omgiven av offertjänare, präster och gudar (Bild 2): Mars, krigets gud, gudinnan Roma och Sol, solens gud. En flygande Victoria håller segerkransen över den ansiktslöses huvud. Bildstormning var kanske särskilt påkallad eftersom Diocletianus var den siste av kristendomens stora förföljare. Bortsett från detta vill monumentet illustrera samförstånd, här uttryckt i utförande av uråldrig rit (offerprocessionen) som inkluderade statens främsta maktgrupper, senaten och armén, vid kejsarens sida.

Monumentet restes troligen av senaten inför jubileet, som var det enda tillfälle då Diocletianus besökte Rom under sin tid som statens ledare. Diocletianus reformerade den romerska staten närmast lika genomgående som Augustus hade gjort tre hundra år tidigare. Den reform som kanske fick minst efterliv är den som firades i decennaliet: det kollegiala fyrakejsarstyret levde ytterligare en tioårsperiod, men firade aldrig *vicennalia*. År 313 e.Kr. usurperade Konstantin – den store – makten. Samförstånd i riksledningen och ordnad succession baserad på erkänd merit, tetrarkins tanke, var en förhoppning mer än en hållbar realitet, men som sådan var den väl ändå värd sitt framåtblickande jubileum i framtidstrons tecken.

En gyllene tidsålder

Förutom kejsaracklamationerna firade man i Augustus Rom staten i ett långt mer påkostat jubileum. I slutet av maj och en bit in i juni år 17 f.Kr. lät kejsar Augustus fira övergången från ett sekel till ett annat genom så kallade sekularspel, *ludi saeculares*. Som ovan nämnts skulle en ny guldålder, *aureum saeculum*, introduceras under vilken det romerska folket skulle styra över hela världen, fred skulle råda och naturen åter blomstra. Denna vision bör ses mot en bakgrund av de inbördeskrig som under nästan ett århundrade hade plågat Rom och kulminerat i slaget vid Actium år 31 f.Kr., då Octavianus, den blivande

kejsar Augustus, slutligen besegrade Kleopatra och Marcus Antonius och därmed stod som ensam härskare över det romerska imperiet.

En av de mer välkända formuleringarna av en pånyttfödd romersk guldålder återfinns redan i Vergilius första stora arbete, *Ekloger* (Herededikter), författat under 40-talet f.Kr. I detta förutser han i en berömd profetia ankomsten av en ny tid (4.39–45):

Yttersta tiden är kommen. Så säger oss Cumaes sibylla.
 Rader av sekler födes på nytt i styrka och storhet.
 Jungfrun kommer; med henne Saturnus lyckliga rike;
 nu blir dess förstfödde sänd från himmelens mäktiga välvning.
 Det är en gosse som föds. Se vänligt på honom, Lucina!
 Under hans tid skall guldåldern stiga på nytt över jorden.
 Järnets ålder skall dö. Apollo är redan vid makten.

Vergilius gör guldåldern till något som inte bara kan återkomma, utan faktiskt också är på väg att göra så. Jungfrun i raderna ovan är ingen mindre än Rättvisan, som vid silverålderns slut lämnade jorden för att istället bilda stjärnbilden Jungfrun (*Virgo*). Nu skall hon återvända, tillsammans med Saturnus, som sades ha sökt skydd i Italien när den grekiska guldåldern var över. Octavianus själv är inte huvudperson i diktverket, som främst handlar om de fattiga småbönder som förlorade sin jord under triumviratets konfiskeringar. Snarare finns han med som en mäktig, stundtals hotfull, person i bakgrunden (Osgood 2006: 193–201).

Vem gossebarnet är har varit föremål för en intensiv diskussion i princip från det verket skrevs till idag. I en kristen tradition sågs raderna som en profetia om Jesusbarnets födelse, medan andra har hävdats att det rör sig om det väntade barnet till Octavia, Octavianus syster och Marcus Antonius hustru vars äktenskap förseglade den nyligen ingångna och, skulle det visa sig, högst bräckliga, freden vid Brundisium. Eklogerna är tillägnade Asinius Pollio, konsul år 40 f.Kr., och ytterligare en tolkning gör gällande att barnet är konsulns egen son som snart skulle födas. Även om eklogerna hyllar Pollios konsulskap och uttrycker en önskan om att det skall bringa fred och välstånd i Rom, är denna förhoppning inte avhängig en enda man, något som senare skulle bli centralt i den augusteiska ideologin och uttryckt inte minst i Vergilius eget *magnum opus*, *Aeneiden*.

Förutom att kombinera Hesiodos tanke om olika tidsåldrar med den sibylliska profetian om guldålderns återkomst hänvisar Vergilius också till den etruskiska föreställningen om sekel, *saecula*, enligt vilken tiden var cyklisk och ett nytt sekel tog vid när ingen längre var i livet som hade bevittnat början av det föregående (Galinsky 1996: 92). Latinets *saeculum* går likaledes tillbaka på *serere*, att så eller alstra, och betecknar en sådd, en generation av människor. Ett sekel betecknade således inte en exakt tidsrymd utan definierades av

livslängden hos den person som inom varje generation uppnådde högst ålder. Att hålla reda på när ett sekel började och slutade var därmed näst intill omöjligt, utan människorna fick förlita sig på att gudarna skulle tillkännage när ett pågående sekel närmade sig sitt slut (Östenberg 1999). Således visade sig kometen som år 44 f.Kr. hade symboliserat Julius Caesars apoteos åter på himlen år 17 f.Kr., och Augustus religiösa och astrologiska rådgivare proklamerade att ett nytt sekel var i antågande (Levick 2010: 152).

Augustus sekularspel var inte de första i Roms historia. Enligt traditionen hade liknande spel firats åren 509, 449, 348, 249 och 149 f.Kr. (eller 146 – källorna går isär) även om de bevarade källorna bara ger belägg för ett faktiskt firande för de två sista. Inget av dem verkar i första hand ha firat vare sig ett nytt sekel eller en ny tidsålder utan tycks snarast ha fungerat som religiösa reningsritualer vid tidpunkter då Rom stod inför stora militära utmaningar. År 249 plågades man svårt av det första puniska krigets motgångar, och på 140-talet stod man inför nya krigiska prövningar i såväl Grekland som Afrika.

Det vi vet om de republikanska sekularspelen är att de var centrerade kring de underjordiska gudomarna Dis Pater och Proserpina (Beard, North & Price 1998: 71). Offer åt gudarna förrättades vid ett altare på nordvästra delen av Marsfältet som gick under namnet Tarentum. Platsen var väl förankrad i romersk mytologi. Enligt legenderna skulle en man vid namn Valesius, som levde i det sabinska området strax utanför Rom, ha sökt ett sätt att bota sina barn som hade blivit allvarligt sjuka och uppmanats av gudarna att ta med dem till Tarentum och där ge dem vatten från Tibern att dricka, uppvärmt på ett altare helgat åt Dis Pater och Proserpina. Valesius tolkade gudarnas råd som en uppmaning att resa till den grekiska kolonin Tarentum i södra Italien och rodde iväg på Tibern. Om natten sökte han skydd vid flodstranden på Marsfältet utanför Rom. Där värmdde han vatten från floden åt sina barn, och om morgonen vaknade de mirakulöst nog upp fullt friska. Det visade sig att just den här platsen också kallades för Tarentum och att ett altare åt Dis Pater och Proserpina låg begravt under marken där Valesius hade byggt en tillfällig eldstad. Som tack för gudarnas försorg lät han instifta tre nätter av offer och spel, förlagan till senare tiders sekularfester (Beard, North & Price 1998: 202).

De augusteiska sekularspelen

Om källorna är sparsamma med information om de republikanska sekularspelen så är de desto frikostigare när det gäller de augusteiska. I samband med kopieringen av de sibyllinska böckerna – en serie för staten Rom viktiga orakelsvar – år 18 f.Kr. fästes uppmärksamhet på en profetia om hur kommande *ludi saeculares* skulle utformas, en text som märkvärdigt nog har bevarats genom nyfikenheten hos en grekisk författare, Flegon från Tralles, som på 100-talet e.Kr. intresserade sig för underverk och skrev en bok därom (Orlin

1997: 76–115). Även det senatsdekret som förkunnade hur spelen skulle firas finns bevarat tillsammans med den hymn, *Carmen saeculare*, skriven av poeten Horatius, som för första gången framfördes i samband med festligheterna. Sekularspelen var menade att ihågkommas och dess föreskrifter ristades in på två pelare, en av brons och en av marmor som restes vid Tarentum på Marsfältet (CIL VI.32323 = ILS 5050). Pelaren av brons är sedan länge försvunnen medan stora delar av den av marmor finns utställd på *Museo Nazionale Romano – Terme di Diocleziano* i Rom. Så vad hände egentligen enligt de bevarade källorna i Rom senvären år 17 f.Kr.?

Redan före spelen hade facklor, tjära och svavel delats ut till alla fria invånare i Rom. Ambitionen att skapa ett utbrett deltagande var ett återkommande inslag i den augusteiska politiska och religiösa kulturen. Kanske, skriver Beard, North & Price (1998: 203) fanns det också en koppling till reningsritualerna i samband med Parilia, Roms födelsedagsfirande: på samma sätt som denna fest var kopplad till stadens grundläggande var sekularfesten kopplad till hur Rom vid varje sekel skulle födas på nytt. Spelen organiserades av prästerskapet *quindecimviri*, vilket såsom namnet antyder bestod av 15 personer. Två av dem som då innehade ämbetena spelade mer framträdande roller än de övriga: Augustus själv, men också hans svärson och närmaste man Marcus Agrippa.

Den största skillnaden gentemot de republikanska sekularspelen då offer förrättades bara på natten till Dis Pater och Proserpina, är att ritualen nu innefattade offer både dag och natt. De nattliga offren tillägnades ödesgudinnorna, i inskriften betecknade med sitt grekiska namn, Moerae, och barnbördens gudinnor, Ilythiae, och Terra Mater (Moder Jord), istället för som tidigare underjordens gudar. Inskriften beskriver riterna i stor detalj: den 31 maj mottog Moerae om natten nio lamm och nio getter av honkön. Om dagen den 1 juni offrades två tjurar åt Jupiter Optimus Maximus och om natten mottog Ilythiae 27 offerkakor. Dagtid den 2 juni brändes två kor åt Juno Regina och om natten en dräktig suga till Terra Mater och, slutligen, om dagen den 3 juni gavs Apollo och Diana sammanlagt 27 offerkakor. Augustus ensam utförde alla offer nattetid medan han om dagen delade uppgiften med Agrippa. Vid varje offer bad kejsaren en bön för Roms storhet och överhöghet, för folkets och arméns hälsa och välgång och slutligen även för honom själv och hans familj. Efter offren den 3 juni framfördes *Carmen saeculare* av 27 pojkar och 27 flickor vars föräldrar fortfarande var i livet. Sången sjöngs först på Palatinen och därefter på Kapitolium. Förutom offer och böner bjöd stadens 110 främsta *matronae*, en för varje år i ett sekel, in Juno och Diana till bankett. Bland alla ålderdomliga riter och böner rymde sekularspelen också mer uppslupna inslag såsom grekiska och romerska skådespel, hästkapplöpningar och djurhetsningar som pågick ytterligare en vecka.

Hur ska vi förstå sekularspelens olika komponenter? Vilka politiska värden skulle de kommunicera? De republikanska spelen hade framförallt handlat om att betrakta den tid som låg bakom en och i viss mån även göra bot för de fel som

hade begåtts (Galinsky 2012: 99) och var således inriktade mot underjordens gudar. De augusteiska spelen handlade däremot lika mycket om att se framåt som bakåt, och nu hyllades gudomar förknippade med familjeliv tillsammans med den av Augustus ofta framhållne Apollon. Redan antikforskaren och tillika rektorn vid Lunds universitet, Martin P:son Nilsson, betonade i sin artikel om *ludi saeculares* från 1920 att de i lika stor utsträckning handlade om att staka ut vägen för nästkommande sekel som att fira av det förgångna (Nilsson 1920: 1716). Nytt var också att riterna inte bara ägde rum vid Tarentum och på Kapitolium utan även på Palatinen, vid det nybyggda templet åt Apollon alldeles nära Augustus och Livias egen bostad. Den religiösa kartan hade bokstavligt talat ritats om, och med den även den politiska. På många sätt sammanfattar sekularspelen den augusteiska tanken på ett nytt och radikalt styre inom ett traditionellt ramverk, inte minst genom sitt fokus på Augustus som person, uttryckt i såväl ritualernas utförande som i *Carmen saeculare*. I bönen om välgång för honom själv och hans familj är det lätt att läsa in ett dynastiskt budskap, även om tanken på en kejserlig dynasti ännu inte var fullt utvecklad och ingen familjemedlem utöver svärsonen Agrippa spelade en framträdande roll vid spelen (även om vi får förmoda att Livia ingick i gruppen om 110 *matronae*).

Idag firas jubileer vid en specifik tidpunkt för att det just då har gått ett visst antal år sedan en händelse har ägt rum. Den uppmärksamme läsaren har redan noterat att så inte var fallet med de antika sekularspelen som firades inom en intervall av 100 till 110 år. Att hänsyn till aktuella politiska omständigheter var viktigare än att följa en strikt korrekt kronologi är tydligt när de gäller både de republikanska och de augusteiska sekularspelen. Tidpunkten för de sist nämnda var vald med eftertanke för att infogas som en viktig del i ett större politiskt program. År 19 f.Kr. hade förbund ingåtts med partherna i den östra utkanten av imperiet, och kantabrierna i dess västra del hade infogats. Därmed kunde imperiets gränser sägas ha säkrats. Året därefter hade en ny äktenskapslagstiftning antagits. Moralens förfall och upplösningen av traditionella familjeband var ett omhuldat tema inom den romerska ideologin, och de olika lagar rörande äktenskap och familj som stiftades av Augustus inriktade sig framförallt på att kontrollera familjebildandet inom de övre samhällsskikten (vilka i sin tur inte uppskattade inskränkningar i sina personliga förhållanden). Lagstiftningens övergripande målsättning tycks ha varit att så många som möjligt skulle gifta sig och skaffa barn. Sekularfesten knyter tydligt an till ett sådant tema, inte bara i val av gudar till vilka offer förrättades, utan också i tanken på att det nya sekel som skulle firas in inte var av naturen givet, utan snarare en produkt av det romerska folkets moraliska ansträngningar. Här kan vi också se en glidning i begreppet guldålder som nu snarast kom att beteckna en samhällsordning och inte en paradisk utopi (Galinsky 1996: 93). Även Horatius kopplar i sin hymn samman Roms militära framgångar med dess moraliska styrka och överlägsenhet.

Om frånvaro av krig kan sägas vara en av de viktigaste förutsättningarna för att ett sekel ska kallas för gyllene så uppfyllde Augustus den. Rom hade dock fått betala ett högt pris för den fred som nu rådde; ett mycket stort antal människor hade antingen fått sätta livet till eller se sina egendomar gå förlorade under inbördeskriget som ledde fram till att Augustus till sist stod som ensam härskare. Samtidigt var krigströttheten sannolikt en viktig anledning till att många människor trots allt hälsade hans nya styre med förhoppningar om inte gyllene, så åtminstone bättre, tider.

Jubileet och tideräkning

Den 21:e april år 248 e.Kr., under den annars tämligen okända kejsaren Marcus Julius Philippus (Philip Araben), firades åter sekularfesten traditionsenligt med storslagna spel – vagnskapplöpning, djurhetsning och gladiatorstrid (Aurelius Victor, *Caesares* 28; *Scriptores Historiae Augustae*, *Gordiani* 33.1). Förutom ettusen par gladiatorer kämpade elefanter, lejon, leoparder, vildåsnor, hyenor, tigrar, flodhästar, giraffer, älgar och en ensam noshörning på arenan. Detta firande skilde sig dock på en punkt från tidigare sekularfester. På mynten som gavs ut i samband med festligheterna framhölls särskilt att exakt tusen år hade passerat sedan Rom hade grundlagts. Ett mynt (*RIC* 157a) har på reversen omskriften MILIARIUM SAECULUM ("tusenårsjubileum"), medan ett annat (*RIC* 159) avbildar varginnan som diar tvillingarna Romulus och Remus – en tydlig hänvisning till stadens grundläggning. Utåt sett handlade det om ett firande av stadens födelse, men också om en manifestation av det samtida Roms storhet; en ny tidsålder hade inletts (igen). Det är ingen djärv gissning att detta högtidlighållande var av instrumentell natur, framför allt motiverat av maktpolitiska anspråk. Det var emellertid inte gripet ur luften. Redan år 47 e.Kr. hade kejsare Claudius proklamerat stadens 800:e födelsedag (Suetonius, *Divus Claudius* 21.2; Tacitus *Annales* 11.11). Detta firande, liksom det följande tusenårsfirandet, representerar en alternativ version av sekularfesten, som ligger närmare jubileumstanken så som vi känner den.

En grundläggande förutsättning för ett historiskt jubileum är att ett visst antal år, mer eller mindre jämnt, har förflutit sedan händelsen i fråga ägde rum. Det kan till och med sägas vara en definierande princip för jubileer i allmänhet. Det står oss fritt att fira olika jubileer – 1000, 800 eller 350 år – men det ligger i sakens natur att veta vilket spannet är. Till skillnad från den ursprungliga sekularfesten kräver detta exakt kunskap om det aktuella tidsavståndet, vare sig det bygger på korrekt eller föregivet korrekt information. Hur vet man då när det är dags att fira ett jubileum? I grund och botten behövs någon form av tideräkning. I antiken fanns huvudsakligen två alternativa sätt att upprätta en kronologi:

- a) *Eponyma listor*: Enskilda markörer, ofta namnen på årligt valda ämbetsmän, kan användas för att identifiera och särskilja olika år. För att datera en händelse krävs att den kan länkas till någon av dessa markörer, antingen direkt eller genom en kedja av synkronismer. Om det finns en komplett lista över dessa markörer kan man räkna baklänges och summera åren de representerar.
- b) *Error*: Eran är en löpande räkning som utgår från en allmänt vedertagen startpunkt (epok). Återigen kräver en datering att händelsen kan kopplas till ett givet år. Markörerna utgörs dock av numeriska värden (årtal), vilket tillåter en enkel differensberäkning mellan två tidpunkter. En annan fördel är att medan andra markörer kan kastas om eller ”tappas bort” har årtalen sina givna platser.

En tredje möjlighet är att datera efter härskares regeringsår. Detta kombinerar löpande räkning med eponyma markörer men ger, liksom de senare, endast möjlighet att beräkna tidsavstånd om man har tillgång till en komplett lista över regenter. Sådana listor upprättades tidigt i Egypten och Babylon men saknades i stadsstaternas Hellas.

Persernas förstörelse av Akropolis i Athen år 480 f.Kr. anses ibland vara den första säkert daterade händelsen i västerlandets historia, även om detta troligtvis är en överdrivet försiktig hållning. Det står dock klart att grekerna vid denna tid ännu inte hade en etablerad och konsekvent tillämpad tideräkning. Athenarnas främsta magistrat, den ledande arkonten, hade antagligen redan en eponym funktion som markör för det innevarande året. Frågan är snarare om det fanns någon standardiserad lista utifrån vilken athenarna entydigt kunde ordna dessa markörer. Troligtvis sammanställdes den första offentliga arkontlistan i slutet av 400-talet f.Kr. Detta måste ha skett genom att man retroaktivt återskapade hela sviten av tidigare arkonter utifrån det kollektiva minnet och befintliga dokument (Samuel 1972: 196 n. 3). I viss mån underlättades detta av den exceptionellt starka epigrafiska traditionen i Athen, men det finns ingen evidens för en tidigare lista eller att inskrifter daterades med arkonters namn före 400-talet f.Kr. Även om listan säkerligen är delvis fabricerad fyllde den sin funktion, då namnen utgjorde entydiga markörer för de år de hädanefter skulle komma att representera. Fortfarande återstod emellertid problemet att korrekt länka historiska händelser till enskilda arkonter. Herodotos, som verkade i mitten av århundradet, bör ha haft tillförlitliga källor rörande perserkrigen, men hur långt tillbaka sträckte sig hans informatörer?

Om källaget var svårt för Herodotos, så var situationen i Rom ännu värre. Vi känner inte till några litterära texter i Rom före slutet av 300-talet f.Kr. Appius Claudius Caecus (ca 340–273) producerade ett fåtal verk, några politiska tal och en lärodikt, av vilka enstaka fragment har överlevt till våra dagar, och det dröjde innan han fick några efterföljare. Till skillnad från Athen verkar det inte

heller ha funnits någon omfattande epigrafisk tradition i Rom. Scipio Barbatus gravinskrift från ca 280 f.Kr. är den äldsta historiska inskriften vi har bevarad, och det första omnämmandet av en konsul. Även om det fanns äldre inskrifter var de romerska krönikörerna inte alltid betjänta av dem. På grund av dramatiska förändringar i latinet kunde, enligt David Langslow (2013), romare på 100-talet f.Kr. knappt förstå inskrifter från 400-talet.

Översteprästens årliga anteckningar, *Annales maximi*, brukar ofta pekas ut som grundbulten i den tidiga romerska historieskrivningen, men om vi ska tro Cicero (*De republica* 1.25) var dessa pålitliga först från ca 400 f.Kr. och troligtvis inleddes bruket att offentliggöra listor över viktiga händelser först i slutet av samma århundrade (Cary & Scullard 1975: 59). Vissa forskare går ännu längre och menar att *Annales maximi* sammanställdes retroaktivt på 100-talet f.Kr. under inflytande av Ennius och andra litterära källor (se nedan).

Den muntliga traditionen ska inte underskattas men är föränderlig till sin natur. Särskilt viktigt var de ledande släkternas genealogier. Förfädernas bedrifter och vunna hedersbetygelser var av stor betydelse för den enskilda familjens ställning i samhället. Sådana uppgifter fördes vidare från generation till generation och rekapitulerades till exempel i begravningsstal. Det betyder emellertid inte att uppgifterna var entydigt sanna eller att de kunde fästas i tiden.

Viktigast för de tidiga romerska krönikörerna var troligtvis grekiska historiker. Ett typiskt exempel återfinns hos geografen Strabon (5.3.5) när han talar om Antium, en ort strax söder om Rom. Strabon riktar intresset mot uppgifter som han måste ha fått från tidigare grekisk historieskrivning när han snarare än den romerska erövringen av staden år 338 f.Kr. fokuserar på ett av Alexander den Store näst intill samtidigt framfört klagomål om piratverksamhet i trakten. Något senare när Rom uppmärksammas av historikern Douris från Samos (ca 350–280 f.Kr.) görs det inte av intresse för staden eller staten Rom utan för romarnas spektakulära seger vid Sentinum 295 f.Kr. Vid denna tid sågs inte Rom som den italiska halvöns ledande makt. Den rollen fylldes istället av de grekiska städerna i söder, såsom Tarentum på Italiens klack, betydligt större och rikare än det samtida Rom. En annan grekisk historiker, Diokles från Peparethos (fl. ca 300) var den förste att skriva om Roms ursprung i ett försök att positionsbestämma denna nya stormakt i förhållande till grekernas egna traditioner och myter. Den som verkligen kom att belysa romarnas historia var emellertid Timaios från Tauromenion (ca 350–260 f.Kr.), även om detta var en indirekt följd av författarens ingående utläggningar om den grekiske kungen Pyrrhus fälttåg i Syditalien. Timaios, hemmahörande på Sicilien men länge verksam i Athen, ville lyfta fram de västliga grekernas historia, vilket krävde en synkronisering med skeendena i Hellas. Senare historiker höll dock Timaios för att vara en opålitlig och partisk källa.

När Gnaeus Naevius (ca 270–201 f.Kr.) skrev episka diktverk om Aeneas, Romulus och det första puniska kriget fanns det flera grekiska föregångare att

luta sig emot, men knappast några romerska. Naevius förde berättelsen tillbaka till det trojanska kriget, men detta är troligen ett utslag av hans grekiska källor. Det var alltså inte nödvändigtvis romarna själva som ursprungligen gjorde anspråk på en plats i den grekiska mytologin. Fabius Pictor, den förste romerske krönikören, nedtecknade Roms historia på grekiska omkring 200 f.Kr., som ett svar på Timaios anti-romerska verk. Skildringen började med Aeneas ankomst till Latium. Han tycks ha avhandlat grundningsmyterna tämligen ingående och sedan hoppat till mer närliggande historia. Vad hade han för källor?

- Egna minnen och erfarenheter av de puniska krigen.
- Utsagor från förstahandskällor. I princip kan Pictor i unga år ha talat med någon som varit ögonvittne till händelser i slutet av 300-talet.
- Officiella dokument (för inskrifter och *Annales maximi*, se ovan).
- Muntliga traditioner och legender inom de aristokratiska familjerna (fr.a. sin egen *gens Fabii*).
- Diokles från Peparethos. Det faktum att Pictor hänvisar till Diokles för Roms äldsta historia visar att det ännu inte fanns någon nedtecknad inhemsk tradition.
- Timaios från Tauromenion, som Pictor polemiserar emot.

Ur källhänseende måste det sena 300-talet ha utgjort en mur som Fabius Pictor svårligen kunde tränga igenom annat än via grekiska författare. Även Quintus Ennius skrev Roms historia, från Trojas fall till 184 f.Kr., och vi kan nu ana hur en etablerad tradition började ta form. Den grekiske historikern Polybios (1.6.1–2), som verkade ännu något senare, utgick från Gallerkatastrofen (387/6 f.Kr. – enda gången Rom plundrats av yttre fiende), som den första säkra punkten i romersk historia, men fastlade ändå stadens grundläggning till år 751/o f.Kr. Hundra år senare justerade Varro denna epok till det välbekanta 753 f.Kr., men vad grundar sig dateringen på?

Genom hela antiken tillämpade olika stadsstater sina egna lokala tideräkningar, företrädesvis baserade på eponyma ämbetsmän, som arkonterna i Athen. Därför använde ofta historieskrivare synkronismer mellan olika tideräkningar eller, ännu hellre, mellan olika händelser. Thukydides (2.2) daterade till exempel inledningen på det peloponnesiska kriget till Chrysis 48:e år som Heras prästinna i Argos, när Ainesias var efor i Sparta och Pythodoros var arkont i Athen. Polybios uttryckte året för Gallerkatastrofen som det nittonde efter slaget vid Aigospotamoi och sexton år före slaget vid Leuktra, samma år som lakedaimonerna slöt fred med persernas konung. Synkronismer är inte en tideräkning i egentlig bemärkelse men fyller ändå funktionen att placera in händelser i ett kronologiskt ramverk.

Först i hellenistisk tid uppstod ett intresse av att systematisera kronografin. Kanske hänger detta ihop med att det historiska skeendet i olika delar av Medelhavsvärlden flätades samman i allt högre grad. Kanske är det ett utslag av imperietankens spridning i den grekiska världen.

Timaios från Tauromenion var en av de första historiker som daterade historiska händelser efter olympiska segrare, vid sidan av de traditionella synkronismerna (*FGrH* 566 T 10). Listor över olympiska segrare hade sammanställts – återigen retroaktivt – av Hippias i Athen i slutet av 400-talet. Dessa listor låg sedan till grund för Eratosthenes arbete med att fastställa tidpunkten för de första olympiska festspelen, 776 f.Kr. enligt vår tideräkning, som därefter kom att utgöra en allmänt accepterad epok för den olympiska eran. Vid sidan av många andra betydelsefulla händelser placerade Eratosthenes in Roms grundläggning i sitt kronologiska system genom att datera den till det andra året i den 7:e olympiaden (Solinus 1.27), 750 f.Kr. omräknat till vår tideräkning. Detta skedde under andra halvan av 200-talet f.Kr., och den samtida Fabius Pictor måste ha tagit intryck. Han daterade också händelser i Roms tidiga historia efter olympiader men placerade stadens grundläggning något senare, i det första året i den 8:e olympiaden (747 f.Kr.). För den mera näraliggande historien använde han sig emellertid av romerska eponyma dateringar – konsulsnamn.

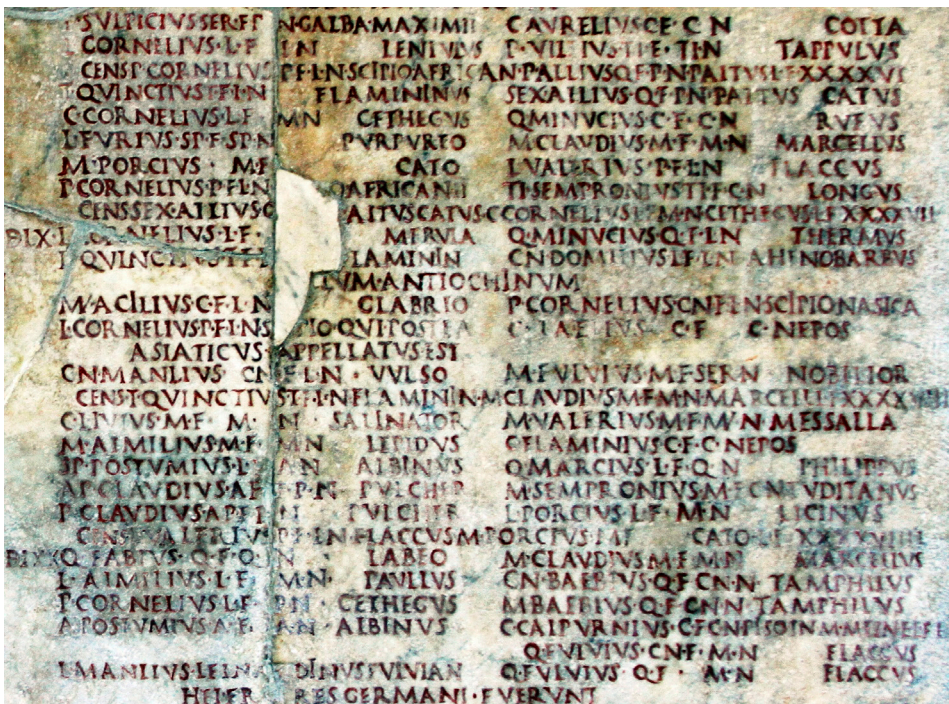

Bild 3. Detalj från Fasti consulares capitolini. Listan över de årligt tillsatta konsulerna utgjorde grunden för romersk tideräkning. Notera dock siffrorna i vänstermarginalen, vilka anger antalet år som förflutit sedan Roms grundläggning. © José Luiz Bernardes Ribeiro (beskuren), enligt creative common license (CC BY-SA 4.0).

Den äldsta kända konsulslistan (*Fasti Antiates Maiores*) sträcker sig bara tillbaka till 164 f.Kr., vilket antyder att det rör sig om en sen skapelse. Den första "fullständiga" konsulslistan (*Fasti Consulares Capitolini*) skapades under Augustus. Konsulslistan för den tidiga republiken kan möjligen ses som en spegling av de ledande familjernas ambitioner under 100-talet och sista århundradet f.Kr. Det förklarar bland annat förekomsten av plebejiska namn i listan redan under 400-talet. Sannolikt användes inga eponyma dateringar (eller någon annan tideräkning) i Rom före mitten av 300-talet. Det betyder att alla tidigare tidsuppgifter/dateringar har räknats ut retroaktivt av författare som Fabius Pictor, Polybios och Livius.

Årtalet för Roms grundläggning är troligtvis en fabrikation av grekiska historiker, relaterad till tidigare dateringar av grekiska städer i Syditalien och på Sicilien. Enligt Thukydides (6.3.1) var Naxos den äldsta grekiska kolonin på Sicilien, medan Strabon (5.4.4), som fick sina uppgifter från Ephoros och Timaios, nämner Cumae som den första på den italiska halvön. Att Rom placerades in i samma kronologiska domän var endast ett uttryck för stadens upphöjelse till en plats i den grekiska historiografin. Därefter återstod uppgiften att fylla Roms långa historia med ett innehåll.

Mary Beard (2015) pekar på de många problemen i den tidiga romerska historieskrivningen: Erövringen av Veii bär mytiska drag jämförbara med Trojas fall; ståndsstriderna kan ses som en projektion av Roms senare interna konflikter; konsulsämbetet tycks ha blivit en fast institution så sent som 367 f.Kr. Polybios hävdade att han sett ett avtal mellan Rom och Karthago från republikens första år (509/8 f.Kr.). Innehållet var nästan identiskt med ett annat avtal från 348 f.Kr. Det har därför föreslagits att det första avtalet ska dateras till 367 istället (Karthago slöt nämligen ett avtal med etruskerna detta år). Flera andra händelser som egentligen ägde rum på 300-talet f.Kr. har uppenbarligen flyttats tillbaka till en avlägsen och mytisk kungatid (grundandet av en koloni i Ostia, omorganisationen av hoplitarmén, konstitutionella reformer, byggandet av Serviusmuren). Detta skulle kunna förklaras av den vikt som lades vid anciennitet, men kanske i ännu högre grad av en strävan efter att skapa en synbar ordning i tiden (Feeney 2007).

Roms tidiga historia är till stor del resultatet av medveten konstruktion, eller åtminstone rekonstruktion; innehållet har ofta en aitiologisk eller moraliserande funktion. De tillhörande dateringarna speglar emellertid en önskan att inordna stoffet i ett övergripande system. Även om den varronska eran upphöjdes till ett slags halvofficiell status då den fick ackompanjera konsulslistan på *Fasti Consulares Capitolini*, lyckades den aldrig tränga undan det romerska bruket med eponyma dateringar. Skapandet av en fast kronologisk inramning för det tidiga Rom speglar likväl hellenistiska tendenser.

Dateringar med synkronismer utgjorde också ett slags tidsordnande system, med vilket man kunde relatera det okända till det tidigare kända. Eponyma

dateringar och genealogier gjorde det möjligt att relatera dåtiden till nutiden – välbekanta släktnamn och ämbeten erbjöd en igenkänningsfaktor. Med eran som tideräkning kunde man emellertid uppnå det omvända: nutiden kunde sättas i relation till det förflutna. Historiens trådar kunde följas till den punkt där man befann sig.

Skapandet av eran som tideräkning var inte bara en förutsättning för historiska jubileer utan gav direkt upphov till dem. Endast eror tillåter jämna årtal att bli uppenbara. Det romerska tusenårsjubileet skiljer sig på det sättet från det mycket äldre, cykliska firandet (till exempel sekularfesterna). I det senare fallet är syftet med firandet så primärt att det kan tillåtas bestämma tidsspännet mellan jubileer, medan det moderna jubileet får sitt existensberättigande från själva tidsavståndet. Jubileer må ha använts för politiska syften, men ytterst är de ett uttryck för människans behov av att systematisera sin omvärld i relation till det förflutna.

Slutord

En tillbakablick mot den gamla världens jubileumsfirande öppnar för reflektion över den bredd på föreställningar och potential som ryms i begreppet. Artikeln vill synliggöra något av jubileumsfirandets viktiga beståndsdelar till innehåll i allmänhet och till återkommande karaktärsdrag. Fördjupning i vad vi vet om några av den gamla världens mest kända jubileer, Yovel, Hed-Seb-festen, Augustus firande av Roms hundraårscykel och decennialiet, romersk firande av kejsarens 10-år vid makten, visar att jubileet spelade en central roll både i samhällets tidsuppfattning och i uppslutning kring samfällighetens styrande system. Antingen det gällde att markera ett återgående till en mytisk äldre ordning eller att stärka och regenerera det varande så innehåller jubileerna gärna idén om det som skall komma som något bättre. Jubileet innehåller ett visst mått av utopiskt tänkande. Det firar kraft och lyckosam fortsättning. Det vill ena samhällskroppen inför det kommande projektet, nästa era. Genom ceremoni, rit och prakt signalerar jubileet sin, och jubilarens betydelse. Utförandet, liksom vilka grupper som inkluderas i ceremonierna varierar och speglar de specifika samhällsordningar i vilka festerna var en del.

Referenser

- Beard, Mary, 2015. *SPQR: A history of ancient Rome*. London: Profile Books.
- Beard, Mary, North, John & Price, Simon, 1998. *Religions of Rome. Vol. 1. A history*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cary, Max & Scullard, H.H., 1975. *A history of Rome: down to the reign of Constantine*. London: The MacMillan Press.

- Chastagnol, André, 1984. "Les jubilees décennaux et vicennaux des empereurs sous les Antonins et les Sévères", *Revue Numismatique*, série 6, 26.
- Feeney, Denis, 2007. *Caesar's calendar: ancient time and the beginnings of history*. Berkeley: University of California Press.
- Frankfort, Henri, 1948. *Kingship and the gods: a study of ancient Near Eastern religion and its integration of society and nature*. Chicago: University of Chicago Press.
- Galinsky, Karl, 1996. *Augustan culture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Galinsky, Karl, 2012. *Augustus: introduction to the life of an emperor*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jacobs, Louis, 1995. *The Jewish religion: a companion*. Oxford: Oxford University Press.
- Langslow, David, 2014. "Archaic inscriptions and Greek and Roman authors", s 167–195 i Peter Liddle & Polly Low (red.), *Inscriptions and their use in Greek and Latin literature*. Oxford: Oxford University Press.
- Levick, Barbara, 2010. *Augustus: image and substance*. Harlow: Longman.
- Lloyd, Alan B. (red.), 2014. *Ancient Egypt: state and society*. Oxford: Oxford University Press.
- Lyle, Anthony, 2012. *Ancient history: a revised chronology. An updated revision of ancient history based on New Archaeology*, Vol. 1. Bloomington: Author House.
- Murnane, William J., 1981. "The Sed Festival: a problem in historical method", *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Abt. Kairo*, vol. 37, s. 369–376.
- Nilsson, Martin P:son, 1920. s.v. *Saeculares Ludi* i *RE* 1A:2 col. 1696–1720.
- Osgood, Josiah, 2006. *Caesar's legacy: civil war and the emergence of the Roman Empire*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RE* = *Paulys Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*. Stuttgart: Metzler 1893–1980.
- RIC* = *Roman Imperial Coinage*. London: Spink and Son 1923–1994.
- Samuel, Alan, 1972. *Greek and Roman chronology: calendars and years in classical antiquity* (Handbuch der Altertumswissenschaft I.7). München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Thomas, Rosalind, 1992. *Literacy and orality in Ancient Greece*. Cambridge: Cambridge University Press.
- West, Martin, 1997. *The east face of Helicon: West Asiatic elements in Greek poetry and myth*. Oxford: Clarendon Press.
- Wifstrand, Albert, 1965. *Fem ord*. Lund: Gleerups.
- Vlassopoulos, Kostas, 2013. *Greeks and barbarians*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zanker, Paul, 1990. *The Power of Images in the Age of Augustus*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Östenberg, Ida, 1999. "Fest i rättan tid", *Populär Historia* 8.

ANTIKA FÖRFATTARE OCH CORPUS-VERK ÖVER ANTIK TEXT

Referenser till antika författares skrifter följer vedertaget system. Man refererar aldrig till sida, utan till bok, kapitel, stycke eller rad; indelningar som gör det möjligt att hitta utan att behöva använda en speciell utgåva av verk som dessa som har editerats, översatts och getts ut många gånger. Referenssystemet öppnar också för möjlighet att hitta tillbaka till sökt plats manuskripten om man skulle behöva. Idag går det ofta att söka direkt i de textdatabaser som finns på nätet med hjälp av de referenser vi ger i texten (sätt författarnamn och verk på engelska). I antikvetenskaplig litteratur används även förkortningar av författarnas namn och originaltitel. I den här texten har vi istället valt att använda oss av svenskt namnbruk, fullt utskrivet. När en författare bara är känd för ett verk brukar, som i denna text, verkets namn inte citeras i brödtextens referenser.

Som exempel kan vi ta följande: Aristoteles, *Politiken*, 2.1266b.1-20. Förkortningen står för: bok 2, kapitel 1266b, stycket som inskrivs av markeringarna 1 och 20.

Aristoteles, *Om athenarnas statsförfattning*.

Aristoteles, *Politiken*.

Aurelius Victor, *Caesarerna*.

Cassius Dio, *Romersk historia*.

Cicero, *Om staten*.

CIL = Mommsen, Theodor *et al.* (red.), 1853-cont. *Corpus Inscriptiones Latinarum*. Berlin: Brandenburgische Akademie der Wissenschaften.

FGrH = Jacoby, Felix, 1923-cont. *Die Fragmente der griechischen Historiker*. Leiden: Brill.

Hesiodos, *Verk och dagar*. (Övers. Ingvar Björkeson. Stockholm: Natur och Kultur, 2003.)

Herodianus, *Historia från kejsar Marcus [Aurelius]*.

Herodotos, *Historia*.

Horatius, *Carmen saeculare*.

ILS = Dessau, Hermann (red.), 1892-1931. *Inscriptiones Latinae Selectae*. Berlin: Berolini. Apud Weidmannos.

Polybios, *Historier*.

Scriptores Historiae Augustae, *Gordianus*.

Solinus, *Polyhistor*.

Strabon, *Geografi*.

Suetonius, *Den gudomlige Claudius liv*.

Tacitus, *Annaler*.

Thukydides, *Historia om det peloponnesiska kriget*.

Vergilius, *Aeneiden*.

Vergilius, *Herededikter*. (Övers. Gustav H. Karlsson. Uppsala, 1982.)